

Instytucja prokury¹ w Królestwie Polskim

Commercial power of attorney (procuration) in the Kingdom of Poland

Streszczenie: Artykuł przedstawia regulacje prawne w zakresie prokury w Królestwie Polskim. Instytucja najszerszego pełnomocnictwa handlowego (prokury) nie miała swojego ustawowego uregulowania w obowiązującym w Królestwie Polskim francuskim kodeksie handlowym z 1807 r. Powodowało to, że problematyka ta normowana była przez ogólne, cywilistyczne przepisy o pełnomocnictwie wspierane przez funkcjonujący w stosunkach gospodarczych (kupieckich) zwyczaj handlowy. Przy okazji prac nad nowoczesnym uregulowaniem zagadnień rejestru handlowego (ksiąg jawności handlowej) powołano tzw. Komitet firmowy, w którym prawnicy polscy łącznie z przedstawicielami polskich sfer gospodarczych podjęli próbę ustawowego unormowania m.in. prokury. Jeden z członków Komitetu firmowego – autor przepisów dotyczących prokury – prawnik polski Jan Cholewicki posłużył się w tym celu rozwiązaniami zawartymi w ogólnoniemieckim kodeksie handlowym z 1861 r. (ADHGB), wprowadzając nieznaczne tylko w porównaniu do regulacji niemieckich modyfikacje. Pomimo działań członków Komitetu projekt „ustawy ksiąg jawności handlowej” (zawierającej regulacje firmy, prokury i ksiąg handlowych) nie wszedł w życie, stanowił jednak wzór dla norm zawartych w późniejszym dekrete o rejestrze handlowym z dnia 7 lutego 1919 r. W zakresie prokury dekret ten bowiem wyraźnie inspirował się unormowaniami zawartymi w projekcie Jana Cholewickiego.

Słowa kluczowe: prokura, prawo handlowe w Królestwie Polskim, Jan Cholewicki, Komitet firmowy, dekret o rejestrze handlowym.

Abstract: The article presents legal regulations regarding the procuration in the Kingdom of Poland. The institution of the widest commercial power of attorney (procuration) did not have its statutory regulation in the French Commercial Code of 1807 – in force in the Kingdom of Poland. This caused that this issue was regulated by general civil law provisions on power of attorney supported by commercial custom functioning in trade relations. Working on the modern regulation of commercial register issues (commercial disclosure books), so-called Committee of the business name was created, in which Polish lawyers with representatives of Polish economic spheres made an attempt to regulate procuration by statute. One of this Committee members – the author of the provisions on procuration – Polish lawyer Jan Cholewicki, used for this purpose the solutions contained in the All-German Commercial Code of 1861 (ADHGB) introducing only slight modifications compared to German regulations. Despite the activities of the Committee members, the draft “Act on commercial disclosure books” (including business name regulations, procuration and trade books) did not enter into force, but it

¹ We współczesnej nauce prokura rozumiana jest jako szczególny rodzaj pełnomocnictwa. Prokurent częstokroć utożsamiany jest z przedstawicielem przedsiębiorcy w stosunkach handlowych, dlatego też problematyka prokury dobrze wpisuje się w tematykę książki pamiątkowej poświęconej Sz. P. Prof. Marianowi J. Ptakowi, a dotyczącej szeroko rozumianych organów przedstawicielskich.

was a model for the standards contained in the later Decree on the Commercial Register of February 7, 1919. In the scope of procuration, this decree was clearly inspired by the regulations contained in the project of Jan Cholewicki.

Keywords: procuration, commercial law in the Kingdom of Poland, Jan Cholewicki, the Committee of the business name, decree on the commercial register.

W związku z wyraźnym rozwojem gospodarczym stosunki handlowe w XIX-wiecznych państwach europejskich, zwłaszcza w drugiej połowie wieku XIX, nabrały dużej dynamiki. Pociągnęło to za sobą konieczność rozwoju prawodawstwa handlowego, co nastąpiło przede wszystkim w formie kodyfikacji. Proces kodyfikacyjny zapoczątkował francuski kodeks handlowy z 15 września 1807 r. (*Code de Commerce*), który bardzo znacząco wpłynął na rozwój innych ustawodawstw krajowych, nie tylko zresztą europejskich. Wiele państw przez całe lata posługiwało się bowiem wprost francuskim kodeksem handlowym², wiele innych natomiast bardziej lub mniej wzorowało się na *Code de Commerce*, tworząc własne kodeksy handlowe³. Inną ważną regulacją w rozwoju ustawodawstwa handlowego stanowiło wydanie ogólnoniemieckiego (powszechnego) kodeksu handlowego z 1861 r. (ADHGB⁴), z którego inspiracje czerpały także późniejsze kodeksy handlowe, jak choćby kodeks węgierski z 1876 r.⁵ Jednak z punktu widzenia rozwoju ustawodawstwa handlowego znacznie istotniejszą od ADHGB kodyfikacją stanowił uchwalony 10 maja 1897 r. nowy niemiecki kodeks handlowy – HGB⁶, obowiązujący w Niemczech od 1900 r., będący również wzorcem dla pewnej części ustawodawstw w Europie i na świecie⁷.

Dokonania ustawodawcze, praktyka sądowa i doktryna charakterystyczne dla systemu francuskiego i niemieckiego pozwalają na wyróżnienie dwóch odrębnych modeli ustawodawstwa handlowego: romańskiego i germańskiego. Co do różnic w obu systemach kodyfikacja francuska starała się objąć swym zasięgiem całe prawo handlowe, podczas gdy ustawodawca niemiecki poza zakresem regulacji kodeksu handlowego pozostawił zagadnienia wcześniej uregulowane w innych aktach

² M.in. państwa tradycyjnie zwane krajami Beneluksu (Belgia, Holandia i Wielkie Księstwo Luksemburga).

³ Szeroko o tym: A. Klimaszewska, *Code de commerce – francuski Kodeks handlowy z 1807 r.*, Gdańsk 2011, s. 171-203; zob. także: L. Górnicki, *Zagadnienie systematyki kodyfikacji prawa cywilnego i handlowego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej (1919-1939)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2004, R. XIII, z. 3, s. 633-635; K. Dunin, *Zasady prawa handlowego poprzedzone wykładem prawa cywilnego oraz ogólnych wiadomości o prawie do użytku szkół handlowych*, Warszawa 1911, s. 103.

⁴ *Das allgemeine deutsche Handelsgesetzbuch* (ADHGB) – powszechny kodeks handlowy niemiecki, od 1871 r. obowiązujący w Cesarstwie Niemieckim, wprowadzony (bez księgi V, dotyczącej prawa morskiego) także w Austrii w 1862 r. Dostępny w języku polskim: J. Rosenblatt, *Powszechny kodeks handlowy wraz z ustawą wprowadczą, ustawą o stręczycielach i ustawą o organizacji giełd*, Cieszyń 1877.

⁵ K. Dunin, *op. cit.*, s. 103-104.

⁶ *Handelsgesetzbuch* (HGB). Polski przekład i wydanie: T. Zborowski, *Niemiecki kodeks handlowy z d. 10. maja 1897 r. z uwzględnieniem ustaw uzupełniających*, Poznań 1912.

⁷ Szerzej o tym: L. Górnicki, *Zagadnienie systematyki...*, s. 636.

prawnych (m.in. prawo wekslowe, upadłościowe i układowe). Oprócz zakresu regulacji oba systemy różnił stosunek kodeksu handlowego do kodeksu cywilnego oraz problem miejsca kodeksu handlowego w systemie prawa prywatnego⁸. Z historycznego punktu widzenia właśnie model romański (*Code de Commerce*) oraz model germański (ADHGB i HGB) wywarły największy wpływ na rozwój prawa handlowego na ziemiach polskich pod zaborami⁹, gdzie z oczywistych względów nie odnajdujemy wpływów innych rodzin prawa handlowego, jak *common law* czy wyodrębnianego niekiedy prawa skandynawskiego¹⁰.

Dynamiczny rozwój stosunków handlowych to również konieczność uregulowania problemów związanych z pewnością i szybkością obrotu handlowego. Jednym z czynników je zabezpieczających była kwestia odpowiednio, w sensie prawnym, skonstruowanego pełnomocnictwa handlowego¹¹, w tym prokury¹². Mówiąc o prokurze, z formalnego (technicznego) punktu widzenia, XIX-wieczne ustawodawstwa europejskie podzielić należy na dwie grupy:

- a) porządki prawne pozostające w kręgu rozwiązań romańskich, w których kwestie dotyczące prokury nie były kodeksowo uregulowane, a opierały się na wykorzystywaniu uregulowanej w kodeksie cywilnym instytucji pełnomocnictwa, uzupełnianej przez dość szeroko stosowane zwyczaje handlowe¹³;
- b) porządki prawne, w których problematykę prokury (szerzej pełnomocnictwa handlowego) starano się uregulować ustawowo poprzez wprowadzenie

⁸ Zagadnienia te zostały już omówione we współczesnej doktrynie polskiej, zob. L. Górnicki, *Zagadnienie systematyki...*, s. 636-637.

⁹ W momencie odzyskania przez Polskę niepodległości w zaborze pruskim obowiązywał HGB, w austriackim – ADHGB, w Królestwie Polskim – *Code de Commerce*, a na tzw. kresach wschodnich – ustawa handlowa Cesarstwa Rosyjskiego (*Swod Zakonow Rossijskoj Imperii*, t. X, cz. II, wyd. z 1876 r.), która nie należała do modelu romańskiego ani germańskiego, choć niewątpliwie bliżej jej było do rozwiązań germańskich.

¹⁰ Więcej o europejskich i pozaeuropejskich kodyfikacjach prawa, w tym prawa handlowego, zob. L. Górnicki, *Kodyfikacja prawa prywatnego*, [w:] *System prawa prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, t. I, Warszawa 2007, s. 82-88.

¹¹ Jak podkreślano w doktrynie polskiej okresu międzywojennego: „pełnomocnictwo handlowe wytworzyło się z instytucji pełnomocnictwa prawa powszechnego wskutek szczególnych potrzeb handlu, a zwłaszcza zasady szybkości obrotu handlowego”. Zob. bliżej: A.D. Szczygielski, *Pełnomocnictwo handlowe*, [w:] *Encyklopedia Podręczna Prawa Prywatnego*, t. 3, Warszawa 1937, s. 1427-1428.

¹² Co do zasady, prokurę tradycyjnie rozumiano jako nieograniczone przez ustawę i nieulegające ograniczeniu pełnomocnictwo w obrocie handlowym – J. Namitkiewicz, *Zasady prawa handlowego obowiązującego w Polsce*, Warszawa 1928, s. 45. Poza prokurentami w obrocie handlowym działało wiele innych osób (pomocników handlowych), spełniających funkcje wspomagające względem najważniejszego podmiotu, jakim był kupiec. Chodzi m.in. o: pełnomocników handlowych (węższy od prokurenta zakres pełnomocnictwa), podróżujących handlujących, przedstawicieli, pośredników, komisantów, subiektów handlowych, pomocników sklepowych itp. Zob. bliżej: J. Namitkiewicz, *op. cit.*, s. 38-47; A. Doliński, A. Górski, *Zarys prawa handlowego*, t. I, Lwów 1912, s. 261-262; F. Kramsztyk, *Wykład popularny prawa cywilnego i handlowego obowiązującego w Królestwie Polskim*, Warszawa-Lwów 1917, s. 89-90.

¹³ Zwyczaj w prawodawstwie handlowym od początku traktowany był jako jedno z podstawowych źródeł prawa. Zob. bliżej: K. Dunin, *op. cit.*, s. 107.

tych kwestii do nowopowstających kodeksów handlowych. Był to zabieg charakterystyczny dla ustawodawstw pozostających pod większym lub mniejszym wpływem rozwiązań germańskich¹⁴. Pierwszym kodeksem handlowym, w którym ustawowo uregulowano instytucję prokury, był obowiązujący początkowo w Niemczech, potem również w Austrii ogólnoniemiecki kodeks handlowy z 1861 r. (ADHGB)¹⁵, który w tytule V, księdze I traktował o prokurentach i pełnomocnikach handlowych (art. 41-56), a w tytule VI o pomocnikach handlowych (art. 57-65). Podobnie wzorowana na nim ustawa handlowa węgierska z 1875 r., która w rozdziale V, księdze I zawierała przepisy o prokurentach i pełnomocnikach handlowych (art. 37-54), a w rozdziale VI o pomocnikach handlowych (art. 55-60). Nieco młodsza od rozwiązań węgierskich, szwajcarska ustawa związkowa o zobowiązaniach z 1881 r. w rozdziale XV (art. 422-429) regulowała zagadnienia dotyczące prokurentów, pełnomocników handlowych i podróżujących handlujących. Tendencji ustawowego uregulowania tych zagadnień nie oparł się również włoski kodeks handlowy z 1882 r., który w art. 349-366 zawarł ogólne przepisy o pełnomocnictwie handlowym, natomiast w art. 367-376 uregulował kwestie dotyczące prokurentów i przedstawicieli. Wreszcie uchwalony w 1897 r. HGB także zawierał odpowiednie przepisy dotyczące prokury i pełnomocnictwa handlowego (rozdział V, art. 48-59) oraz pomocników handlowych i uczniów handlowych (rozdział VI, art. 59-83)¹⁶.

Z kolei w prawodawstwie handlowym rosyjskim (obowiązującym na kresach wschodnich byłej RP, nieobowiązującym na ziemiach Królestwa Polskiego), nie zamieszczono przepisów dotyczących *stricte* prokury. Ustawa handlowa Cesarstwa (*Swod Zakonow Rossijskoj Imperii*, t. X, cz. II, wyd. z 1876 r.) zawierała natomiast przepisy o umowie najmu subiektów handlowych i pomocników sklepowych (art. 685-720) oraz o pomocnictwie handlowym (art. 721-749).

Na tym tle interesująco wyglądały rozwiązania prawne dotyczące prokury funkcjonujące na terytorium Królestwa Polskiego (Królestwa Kongresowego), które jako nowy twór państwowy wyodrębnione zostało na mocy postanowień Kongresu Wiedeńskiego z 1815 r. Państwo to stanowiło organizm polityczny o zmiennym, z upływem lat coraz większym stopniu zależności od Cesarstwa Rosyjskiego. Zależność dotyczyła zarówno ustroju, jak i narastającego wpływu prawa rosyjskiego na prawodawstwo Królestwa. Prawidłowość ta nie pokrywa się jednak z rzeczywistością dotyczącą prawa handlowego. Problematykę stosunków handlowych

¹⁴ Jest to o tyle nietypowe, że model germański cechował się węższym zakresem regulacji niż model romański. Jednak pomimo węższego zakresu regulacji instytucja prokury znalazła w modelu germańskim swoje kodeksowe uregulowanie, w odróżnieniu od modelu romańskiego.

¹⁵ Myli się część współczesnej polskiej doktryny, twierdząc, że prokura pierwszy raz pojawiła się w niemieckim kodeksie handlowym z 1897 r. – zob. przykładowo: P. Chała, *Prokura jako szczególny rodzaj pełnomocnictwa*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2015, vol. LXII, 1, sectio G, s. 17.

¹⁶ Przepisy te modyfikowały regulacje dotyczące tej problematyki zawarte w ADHGB.

Królestwa Polskiego regulowały bowiem przepisy francuskiego kodeksu handlowego (z 1807 r.), które wprowadzone zostały w 1809 r. – jeszcze na ziemię Księstwa Warszawskiego¹⁷. Po 1815 r. przepisy francuskiego kodeksu handlowego pozostały w mocy, obowiązywały zatem na terytorium Królestwa Polskiego¹⁸. Kodeks francuski, co do zasady nowoczesny i spełniający wymagania ówczesnego obrotu gospodarczego oraz podtrzymujący w społeczeństwie uzasadnione nadzieje na ożywienie gospodarcze¹⁹, nie zawierał jednak regulacji bezpośrednio dotyczących instytucji prokury rozumianej jako szczególny, specjalny i najszerszy typ pełnomocnictwa handlowego²⁰. Jak ogólnie pisał o realiach prawno-handlowych Królestwa Polskiego Jan Cholewicki²¹: „stosunki prawne wynikające z pełnomocnictwa handlowego, z wyjątkiem stosunków ze sprzedaży komisowej, nie są ujęte w żadne szczególne przepisy, skąd wynika, że do pełnomocników handlowych stosują się ogólne przepisy Kodeksu Cywilnego o pełnomocnictwie (Rozdział XIII, Księga III O pełnomocnictwie art. 1984-2010)²². Przepisy te, jakkolwiek zawierające całkowity systemat stosunków z pełnomocnictwa, w zastosowaniu jednak do potrzeb

¹⁷ Zob. bliżej: A. Klimaszewska, M. Gałędek, *Stosowanie norm francuskiego Kodeksu handlowego w Księstwie Warszawskim, konstytucyjnym Królestwie Polskim i Rzeczypospolitej Krakowskiej w świetle aktów notarialnych*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2016, t. XIX, s. 135 (w przypisie), 136; L. Górnicki, *Przewodnie konstrukcje i pojęcia kodeksu handlowego z 1934 roku*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 3644, „Przegląd Prawa i Administracji” 2015, t. CI, s. 66 (w przypisie); S. Grodziski, *Wpływy Code civil oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część I)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2005, t. LVII, z. 2, s. 65.

¹⁸ Na marginesie warto zauważyć, że przepisy *Code de commerce* obowiązywały w niezmienionej formie na ziemiach wchodzących w skład Królestwa Polskiego aż do momentu wprowadzenia w życie polskiego kodeksu handlowego z dnia 27 czerwca 1934 r. (Dz. U. z 1934 r. Nr 57, poz. 502) – zob. bliżej: L. Górnicki, *Zagadnienie systematyki...*, s. 634.

¹⁹ D. Malec, *Wpływy Code civil oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część II)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2005, t. LVII, z. 2, s. 71.

²⁰ Zakwalifikowanie prokury jako jednego z rodzajów pełnomocnictwa handlowego pozwalało na stosowanie odnośnie do tej instytucji ogólnych zasad prawnych dotyczących pełnomocnictwa handlowego, do którego z kolei stosowano przepisy o pełnomocnictwie cywilnym. Natomiast relacje między prokurą, pełnomocnictwem handlowym, a pełnomocnictwem wynikającym z kodeksu cywilnego tłumaczono w sposób następujący: „kupiec pragnie się wyręczyć zaufaną osobą w prowadzeniu swego przedsiębiorstwa lub w wykonaniu pewnych czynności; jednakże nie chce on lub nie może udzielić tej osobie prokury, stanowiącej wyższy rodzaj umocowania; udzielenie zaś pełnomocnictwa z prawa cywilnego skrupowane jest zbyt wieloma formalnościami. Wyjście znajduje kupiec w udzieleniu pełnomocnictwa handlowego, które choć zakresem i umocowaniem nie spełnia wszystkich wymogów prawa handlowego, jak prokura, jednak z drugiej strony posiada szereg zalet w porównaniu z pełnomocnictwem prawa cywilnego. Stąd też w praktyce, we wszystkich przypadkach, kiedy kupiec nie będzie posiłkować się instytucją prokury, będzie on korzystał z instytucji pełnomocnictwa handlowego” – A.D. Szczygielski, *op. cit.*, s. 1428. Cytat ten pochodzi co prawda z okresu międzywojennego, kiedy w Polsce obowiązywał już kodeks handlowy z 1934 r. i przepisy o prokurze w nim zawarte, ale argumentacja ta bardzo dobrze oddaje relacje między tymi trzema instytucjami (prokurą, pełnomocnictwem handlowym i pełnomocnictwem cywilnym).

²¹ Jan Cholewicki – sędzia Sądu Handlowego w Warszawie, od 1884 r. sędzia Sądu Okręgowego w Piotrkowie, zob. bliżej: A. Korobowicz, *Sąd okręgowy w Piotrkowie 1876-1915*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, t. 19, s. 151.

²² Chodziło oczywiście o obowiązujący w Królestwie Polskim francuski kodeks cywilny z dnia 21 marca 1804 r. zwany Kodeksem Napoleona [przyp. T.D.].

handlu okazują się niewystarczającymi, przynajmniej co do uregulowania niektórych rodzajów pełnomocnictw handlowych. [...] Pomimo braku szczególnych przepisów, określających wyraźnie stosunki z pełnomocnictwa handlowego, stosunki te w świecie handlowym Królestwa Polskiego powstawały, rozwijały się i rozwijają, opierając się w swoich zasadach na ogólnych postanowieniach o pełnomocnictwie, uzupełniały je obyczaje handlowe, a porządkowały postanowienia sądowe, oparte na ogólnych zasadach umowy pełnomocnictwa²³. Według J. Cholewickiego takie rozwiązania, choć nie idealne, w tamtym czasie i w tamtych realiach gospodarczych²⁴ można było uznać za dostateczne, ale problemy miały pojawić się po opracowaniu i wprowadzeniu w życie przepisów o rejestrze handlowym (firmowym), który niezbędny był do nowoczesnego uregulowania zagadnień związanych z funkcjonowaniem szeroko rozumianego przedsiębiorstwa handlowego. Co do regulacji samej prokury na ziemiach Królestwa Kongresowego J. Cholewicki jednoznacznie wypowiedział się w sposób następujący: „W prawach obowiązujących w Królestwie Polskim nie ma przepisów określających stosunek prokury, chociaż instytucja prokury w Królestwie istnieje i często jest zastosowywana”²⁵. W ujęciu Cholewickiego pewnej namiastki prokury dopatrywać się można było w regulacjach zawartych w ustawie o opłatach za prawo prowadzenia handlu i procederów z dnia 23 maja 1868 r.²⁶ Nie było to jednak rozwiązanie satysfakcjonujące, gdyż nie regulowało instytucji prokury w sposób zgodny z potrzebami obrotu handlowego, tzn. nie regulowało praw i obowiązków wynikających z tego szczególnego rodzaju pełnomocnictwa handlowego, ale pozwalało jedynie podzielić osoby uczestniczące w handlu na odpowiednie grupy celem obłożenia ich stosownymi podatkami²⁷.

Tak więc zagadnienia dotyczące *stricte* prokury nie były na gruncie prawodawstwa Królestwa Polskiego przedmiotem regulacji ustawowej, kwestią tą szerzej nie zajmowała się również XIX-wieczna doktryna zarówno polska, jak i francuska²⁸. Brak ustawowego uregulowania prokury powodował zatem, że instytucja ta stosowana była w praktyce handlowej na podstawie ogólnych przepisów prawa cywilnego (dotyczących pełnomocnictwa) wspieranych używaniem zwyczajów funkcjonujących w handlu²⁹. Nieadekwatność stosowania takich regulacji w odniesieniu

²³ J. Cholewicki, *Prokura*, [w:] K. Nowakowski, *Prace przygotowawcze do prawa o rejestrze firmowym*, cz. 1, Warszawa 1887, s. 85-86.

²⁴ Lata 80. XIX w.

²⁵ J. Cholewicki, *op. cit.*, s. 94.

²⁶ Dziennik Praw Królestwa Polskiego z 1868 r., t. 68, nr 231, s. 226-233.

²⁷ Zob. bliżej: J. Cholewicki, *op. cit.*, s. 94-95.

²⁸ W wykładach prawa handlowego publikowanych przez znanych przedstawicieli doktryny próżno szukać zagadnień poświęconych instytucji prokury. Zob. przykładowo: *Wykład prawa handlowego J. A. Rogrona, przełożony przez Jana Szymanowskiego*, Warszawa 1848; *Wykład prawa handlowego A. Boistela, przełożony przez Stefana Godlewskiego*, t. 1, Warszawa 1877 i t. 2, Warszawa 1878; J. Szymanowski, *Wykład kodexu handlowego. Dzieło pośmiertne*, Warszawa 1866.

²⁹ Jak pisał Jan Szymanowski – profesor prawa w Szkole Głównej Warszawskiej: „Przepisy kodeksu handlowego nie są jedynymi, które można stosować w materii handlowej. W przypadkach bardzo licznych sędziowie udają się do zwyczajów. Powaga zwyczajów handlowych nie ulega wątpliwości. [...] Przez zwyczaj handlowy rozumie się to, co się praktykuje codziennie między handlującymi

do tej bardzo istotnej dla obrotu handlowego problematyki, jaką niewątpliwie była instytucja prokury, sprawił, że prawnicy polscy razem z przedstawicielami sfer gospodarczych Królestwa Polskiego doszli w drugiej połowie XIX w. do przekonania o potrzebie ustawowego uregulowania m.in. zagadnień dotyczących szerokiego pełnomocnictwa handlowego (prokury). W tym celu w początkach lat 80. XIX w. powołano specjalne gremium zwane Komitetem firmowym³⁰, a prace nad ustawową regulacją prokury włączone zostały w szerszą problematykę określaną rejestrem firmowym (handlowym)³¹. Przepisy o rejestrze firmowym regulować miały zagadnienia dotyczące firmy, ksiąg jawności handlowej oraz właśnie prokury³². Prace nad projektem ustawowego uregulowania prokury powierzono wspomnianemu wyżej Janowi Cholewickiemu³³. Zgodnie z projektem Cholewickiego³⁴ prokurę określić można było, jako bardzo szerokie pełnomocnictwo udzielane osobie przez właściciela przedsiębiorstwa do prowadzenia jego interesów handlowych. Jak projektował Cholewicki³⁵: „Otrzymujący prokurę, bez względu na osnovę udzielonego mu pełnomocnictwa, ma prawo w imieniu właściciela firmy i na jego rachunek dopełniać wszelkiego rodzaju czynności sądowe i pozasądowe, zostające w związku z prowadzeniem handlu lub przemysłu przez właściciela firmy i podpisywać za niego firmę; prokura zastępuje wszelkie pełnomocnictwo szczególne przez prawo wymagane” (art. 12 projektu)³⁶. Nadto wszystkie czynności prokurenta dokonane w związku z prowadzeniem handlu winny być skuteczne wobec właściciela przedsiębiorstwa oraz kontrahentów. Wyjątkiem miało być, według art. 13 projektu, jedynie:

w interesach, czyli negocjacjach handlowych i przez wzgląd na te negocjacje” – J. Szymanowski, *op. cit.*, s. 7-8. Autor klasyfikuje zwyczajnie na ogólne i miejscowe, definiuje je i uzasadnia ich funkcjonowanie – *ibidem*, s. 8-9.

³⁰ Zob. bliżej: K. Nowakowski, *Prace przygotowawcze do prawa o rejestrze firmowym*, cz. 1, Warszawa 1887, s. 5-13, 319-363; T. Dolata, *Prawo własności intelektualnej w Królestwie Polskim (1815-1918)*, Wrocław 2019, s. 212-225.

³¹ Celem utworzenia tego rejestru była konieczność dostosowania regulacji związanych z handlem do potrzeb obrotu gospodarczego. W szczególności funkcjonowanie takiego rejestru powodowało podniesienie poziomu zaufania do firm w nim się znajdujących (wpisanych), co pomagało z kolei w rozwijaniu stosunków kredytowych w przemyśle i handlu. Jak podkreślała ówczesna doktryna: „celem urządzenia rejestru handlowego jest wcielenie w życie zasady umiejętnie zrozumianej jawności handlowej, toteż nie uciekając się do obcej terminologii, rejestr taki najwłaściwiej byłoby nazwać księgami jawności handlowej” – W. Andrychiewicz, *Jawność handlowa i rejestr handlowy*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1885, R. III, nr 24, s. 373.

³² Ostateczny tekst projektu dotyczącego tych zagadnień zaakceptowany został przez członków Komitetu firmowego w 1886 r. Tekst ten nazwano „projektem ustawy ksiąg jawności handlowej” i składał się on z dwóch działów. Dział I dotyczył firmy (art. 1-11) i prokury (art. 12-23); natomiast dział II poświęcony był księgom jawności handlowej (art. 24 i n.).

³³ Autorem rozwiązań dotyczących firmy i ksiąg jawności handlowej był inny polski prawnik Władysław Andrychiewicz. Osobę Andrychiewicza bliżej przedstawia: T. Dolata, *op. cit.*, s. 45-46.

³⁴ Projekt przygotowany na potrzeby prac Komitetu firmowego, a zamieszczony w: K. Nowakowski, *op. cit.*, s. 304-306.

³⁵ Prawnik ten w swoich zapatrywaniach na instytucję prokury wzorował się na rozwiązaniach zawartych w ADHGB.

³⁶ Ujęcie to było bardzo podobne do rozwiązań niemieckich zawartych w art. 41 ust. 1 ADHGB.

- 1) zbywanie i obciążanie przez prokurenta nieruchomości³⁷,
- 2) odstępowanie przez prokurenta swoich uprawnień innym osobom³⁸,
- 3) przyjmowanie i zwalnianie przez prokurenta subiektów i pomocników handlowych³⁹,
- 4) zbywanie całego przedsiębiorstwa⁴⁰.

Czynności tych prokurent nie mógł samodzielnie dokonywać w ramach udzielonej mu prokury. Wymagane było do tego bowiem specjalne pełnomocnictwo do każdej z czynności – osobno.

O ile w relacji do osób trzecich prokurent był emanacją decyzji właściciela, o tyle w relacji do właściciela firmy prokurent był już tylko pełnomocnikiem i powinien działać w granicach woli wyrażonej przez właściciela. Właściciel firmy związany był każdą umową zawartą przez prokurenta (poza wyżej wspomnianymi 4 wyjątkami), jednak prokurent nie był wolny od odpowiedzialności z tytułu przekroczenia granic plenipotencji. Odpowiadał on bowiem na zasadach ogólnych prawa cywilnego. Nadto prokurent ograniczony był w swoich działaniach zakazem konkurencji polegającym na wyłączeniu możliwości dokonywania czynności handlowych⁴¹ na swoją rzecz lub na rzecz innego kupca, bez zgody właściciela. W razie naruszenia tego zakazu prokurent zobowiązany był do naprawienia szkody wyrządzonej właścicielowi, który ponadto mógł żądać od prokurenta zwrotu korzyści wynikających z niedozwolonych czynności (art. 18 projektu⁴²). Zakaz ten motywowany był faktem, iż właściciel firmy, powierzając prokurentowi tak szeroką władzę działania w imieniu i na rachunek właściciela, powinien mieć jakiś rodzaj gwarancji, że prokurent nie będzie nadużywał jego zaufania⁴³. Formę zabezpieczenia praw i interesów właściciela stanowiło udzielanie tzw. prokury łącznej, polegającej na ustanowieniu kilku prokurentów z zastrzeżeniem konieczności wspólnego ich działania w imieniu właściciela. Innymi słowy tylko czynności dokonane razem przez wszystkich prokurentów i wspólny ich podpis na dokumentach przedsiębiorstwa odnosiły skutki prawne względem właściciela firmy i osób trzecich (kontrahentów). Nadto, dla jeszcze większego zabezpieczenia praw właściciela oraz celem wzajemnej kontroli prokurentów, wprowadzono zasadę odpowiedzialności solidarnej prokurentów łącznych (art. 15 projektu)⁴⁴. Oznaczało to, że odpowiadali oni

³⁷ Identyczne rozwiązanie jak w art. 42 ust. 2 ADHGB.

³⁸ Identyczne rozwiązanie jak w art. 53 ADHGB.

³⁹ Identyczne rozwiązanie jak w art. 42 ust. 1 *in fine* ADHGB.

⁴⁰ Nowość, takiego postanowienia nie było w ADHGB, co stanowi wyjątek od wiernego naśladownictwa rozwiązań niemieckich zawartych w ADHGB.

⁴¹ Należących do zakresu działania przedsiębiorstwa.

⁴² Rozwiązanie zaczerpnięte z art. 372 włoskiego kodeksu handlowego z 1882 r. Kodeks handlowy niemiecki z 1861 r. regulował tę odpowiedzialność w sposób węższy, stanowił bowiem tylko o naprawieniu szkody wyrządzonej właścicielowi (art. 56 ADHGB).

⁴³ Do tego rodzaju nadużycia zaufania dochodziło przykładowo w sytuacji, gdy prokurent w złej wierze podejmował czynności korzystne dla siebie lub dla innego przedsiębiorcy, a powodujące szkodę u właściciela przedsiębiorstwa.

⁴⁴ Rozwiązanie oryginalne, niestosowane *expressis verbis* w ADHGB.

solidarnie przed właścicielem za bezpośredni udział w podejmowanych czynnościach, jak również za ewentualny nieodpowiedni nadzór nad pozostałymi współprokurentami.

Jedną z charakterystycznych cech prokury, odróżniających tę instytucję od pełnomocnictwa, jest prawo prokurenta do podpisywania umów zawieranych na rzecz przedsiębiorstwa. Stąd też istotną kwestią było ustalenie formy, w jakiej prokurent mógł się podpisywać na zawieranych umowach. Zgodnie z przyjętą praktyką handlową prokurent podpisywał dokumenty przedsiębiorstwa (rachunki, weksle, itp.), stawiając wyrazy *per procura*⁴⁵ przed, względnie po nazwie przedsiębiorstwa, a następnie własnoręcznie kreśląc swoje nazwisko. Takie też stanowisko przyjął J. Cholewicki w art. 16 swojego projektu.

Innym, niewątpliwie ważnym z praktycznego punktu widzenia problemem było zagadnienie sposobu ustanowienia prokury. Ustawodawstwa europejskie znały w tej kwestii dwa systemy. Pierwszy wymagał wyraźnego oświadczenia woli właściciela ustanawiającego prokurenta (rozwiązania znane niemieckiemu kodeksowi handlowemu z 1861 r. i wzorowanym na nim rozwiązaniom węgierskich z 1876 r.). W drugim systemie prokura mogła zostać udzielona w sposób dorozumiany (szwajcarska ustawa związkowa o zobowiązaniach z 1881 r.⁴⁶ i włoski kodeks handlowy z 1882 r.⁴⁷). Projekt Cholewickiego ponownie przyjmuje rozwiązania niemieckie polegające na tym, że „prokury może udzielić tylko właściciel firmy; [...] zamiar udzielenia prokury winien być wyrażony wyraźnie i piśmiennie”⁴⁸, co autor tłumaczył m.in. koniecznością unikania wszelkich wątpliwości mogących pojawić się przy dorozumianym udzielaniu przez właściciela przedsiębiorstwa tak szerokiego zakresu upoważnień⁴⁹. Poza wyraźnym, pisemnym oświadczeniem woli właściciela przedsiębiorstwa ustanawiającym prokurę, do skutecznego powstania tej instytucji prawnej niezbędna była również zgoda samego prokurenta. Przyjęcie prokury mogło być wyrażone jednoznacznym oświadczeniem woli, jak również w sposób dorozumiany (poprzez podejmowanie i wykonywanie powierzonych prokurentowi czynności)⁵⁰. Dla zapewnienia pewności obrotu handlowego ustanowienie prokury miało być ujawnione w rejestrze firmowym⁵¹, dlatego oświadczenie o ustanowieniu prokury powinno być złożone w sądzie handlowym osobiście przez właściciela przedsiębiorstwa albo złożone pisemnie z notarialnym poświadczeniem podpisu właściciela. Podobne rozwiązania projektowano wobec prokurenta, który

⁴⁵ Czasami używając skrótu: „p. p.” lub „p. p-ra”.

⁴⁶ Art. 422 ust. 1 tej ustawy.

⁴⁷ Art. 369-370 tego kodeksu.

⁴⁸ Art. 19 projektu.

⁴⁹ J. Cholewicki, *op. cit.*, s. 121-122.

⁵⁰ Zasada ta zgodna była z przepisami o przyjęciu pełnomocnictwa zawartymi w art. 1985 ust. 2 Kodeksu Napoleona, który obowiązywał w Królestwie Polskim.

⁵¹ J. Cholewicki myśląc o rejestrze firmowym posługuje się współczesnym mu nazewnictwem używając określenia „księgi jawności handlowej”.

przy złożeniu powyższego oświadczenia powinien w obecności sądu złożyć swój podpis albo złożyć wzór podpisu poświadczony notarialnie (art. 20 projektu)⁵².

Zgodnie z koncepcją J. Cholewickiego uprawnienia z tytułu prokury wygasają w przypadkach określonych w kodeksie cywilnym, a dotyczących pełnomocnictwa (art. 2003 Kodeksu Napoleona⁵³), jak również w razie ustania działalności przedsiębiorstwa. Prokura nie wygasła na skutek uznania właściciela przedsiębiorstwa (firmy) za pozbawionego własnej woli (art. 22 projektu). Nadto prokura mogła być w każdym czasie cofnięta przez właściciela firmy⁵⁴, z zachowaniem praw nabytych przez osoby trzecie oraz praw prokurenta do wynagrodzenia strat powstałych wskutek cofnięcia prokury z naruszeniem umów wiążących prokurenta z właścicielem (art. 23 projektu). Kwestie te i pojawiające się w związku z tym problemy rozstrzygane być miały na podstawie przepisów prawa cywilnego poświęconych pełnomocnictwu⁵⁵.

Reasumując, zarówno poglądy, jak i projekt Cholewickiego dotyczący problematyki uregulowania prokury w życiu gospodarczym Królestwa Polskiego zbieżne były z rozwiązaniami niemieckimi zawartymi w ADHGB z 1861 r.⁵⁶ Nie ulega bowiem wątpliwości, że wspomniany wyżej prawnik polski inspirował się niemiecką myślą jurydyczną⁵⁷. Innymi słowy Cholewicki świadomie wybrał i chciał zastosować model germański. Dotyczy to nie tylko kryterium formalnego (ustawowe uregulowanie tej problematyki), również rozwiązania materialnoprawne (instytucjonalne) miały być niemal bliźniacze do tych zawartych w ADHGB. Podkreślić jednak należy, że Cholewicki nie wiązał się niewolniczo z rozwiązaniami germańskimi, wprowadzając pewne oryginalne pierwiastki (np. rozwiązanie z art. 13 pkt 4 swojego projektu). Zamysł uregulowania prokury autorstwa Cholewickiego wszedł w skład szerszego projektu dotyczącego rejestru firmowego, w którym oprócz prokury znalazła się także problematyka firmy oraz ksiąg jawności handlowej. Jednak pomimo wysiłków członków działających w łonie Komitetu firmowego uchwalony przez nich projekt w 1886 r. nie wszedł w życie. Tak więc nieomal

⁵² Rozwiązania bliźniacze do przyjętych w art. 45 ust. 1 ADHGB.

⁵³ Art. 2003 Kodeksu Napoleona stanowił, że pełnomocnictwo ustaje: 1) na skutek cofnięcia przez mocodawcę; 2) zrzeczenia się pełnomocnictwa przez pełnomocnika; 3) śmierci naturalnej lub cywilnej, pozbawienia własnej woli oraz niewypłacalności mocodawcy albo pełnomocnika.

⁵⁴ Cofnięcie prokury wymagało zawiadomienia sądu i usunięcia wpisu o prokurze z rejestru firmowego (ksiąg jawności handlowej).

⁵⁵ Zob. bliżej: J. Cholewicki, *op. cit.*, s. 127-133. Stanowi to pewien wyłom w wiernym naśladownictwie rozwiązań niemieckich, gdyż w ADHGB znajdował się osobny artykuł dotyczący regulacji tych problemów (art. 54).

⁵⁶ Można się domyślać, że gdyby projekt Cholewickiego powstał po 1897 r., większość jego rozwiązań opierałaby się na zmodyfikowanych niego uregulowaniach prokury zawartych w HGB.

⁵⁷ Sam Cholewicki tłumaczył, że w praktyce pojęcie prokury w Królestwie Polskim „zgodne jest z pojęciem prokury według ustawy handlowej niemieckiej [ADHGB – przyp. T.D.], ponieważ wyrobiło się głównie pod wpływem niemieckiego pojęcia prokury wskutek ciągłych i przeważnych stosunków tutejszych kupców z kupcami i przemysłowcami niemieckimi” – J. Cholewicki, *op. cit.*, s. 95. Można więc pracę Cholewickiego w kierunku uregulowania prokury traktować jako chęć dostosowania prawa Królestwa Polskiego do istniejącej od lat praktyki.

do końca istnienia Królestwa Polskiego nadal obowiązywały rozwiązania francuskie⁵⁸. Nie oznacza to jednak, że prace członków Komitetu zostały całkowicie zapomniane. Odnośnie do prokury, do koncepcji Cholewickiego powrócono bowiem już po odzyskaniu niepodległości, przy okazji prac nad dekretem o rejestrze firmowym, który uchwalony został w dniu 7 lutego 1919 r.⁵⁹ Rozdział III (art. 36-43) tego dekretu poświęcono właśnie prokurze, a przepisy te wyraźnie nawiązują do rozwiązań, które starał się wprowadzić w Królestwie Polskim Komitet firmowy i działający w jego składzie Jan Cholewicki.

Bibliografia

- Andrychiewicz W., *Jawność handlowa i rejestr handlowy*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1885, R. XIII, nr 24.
- Chała P., *Prokura jako szczególny rodzaj pełnomocnictwa*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2015, vol. LXII, 1, sectio G.
- Cholewicki J., *Prokura*, [w:] K. Nowakowski, *Prace przygotowawcze do prawa o rejestrze firmowym*, cz. 1, Warszawa 1887.
- Dolata T., *Prawo własności intelektualnej w Królestwie Polskim (1815-1918)*, Wrocław 2019.
- Doliński A., Górski A., *Zarys prawa handlowego*, t. I, Lwów 1912.
- Dunin K., *Zasady prawa handlowego poprzedzone wykładem prawa cywilnego oraz ogólnych wiadomości o prawie do użytku szkół handlowych*, Warszawa 1911.
- Górnicki L., *Kodyfikacja prawa prywatnego*, [w:] *System prawa prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, t. I, Warszawa 2007.
- Górnicki L., *Przewodnie konstrukcje i pojęcia kodeksu handlowego z 1934 roku*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 3644, „Przegląd Prawa i Administracji” 2015, t. CI.
- Górnicki L., *Zagadnienie systematyki kodyfikacji prawa cywilnego i handlowego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej (1919-1939)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2004, R. XIII, z. 3.
- Grodziski S., *Wpływy Code civil oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część I)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2005, t. LVII, z. 2.
- Klimaszewska A., *Code de commerce – francuski Kodeks handlowy z 1807 r.*, Gdańsk 2011.

⁵⁸ Dopiero w 1916 r. (w czasie trwania I wojny światowej) na terenie Generał-Gubernatorstwa Warszawskiego niemieckie władze okupacyjne wprowadziły w życie przepisy rozporządzenia o rejestrze firmowym (księgach jawności handlowej) i o firmach handlowych z dnia 1 listopada 1916 r. (Dziennik Rozporządzeń dla Generał-Gubernatorstwa Warszawskiego z dnia 23 grudnia 1916 r., Nr 58, poz. 227). Rozporządzenia wykonawcze do tego aktu zamieszczono w Dzienniku Rozporządzeń dla Generał-Gubernatorstwa Warszawskiego Nr 59, z dnia 30 grudnia 1916 r. Przepisy te, poza rejestrem firmowym i firmą handlową, pobocznie regulowały także prokurę (art. XVII Rozporządzenia wykonawczego II-ego o rejestrze firmowym i o firmach handlowych – „Gazeta Sądowa Warszawska” 1917, R. XLVI, nr 8, s. 93).

⁵⁹ Dz. Pr. z 1919 r. Nr 14, poz. 164.

- Klimaszewska A., Gałędek M., *Stosowanie norm francuskiego Kodeksu handlowego w Księstwie Warszawskim, konstytucyjnym Królestwie Polskim i Rzeczypospolitej Krakowskiej w świetle aktów notarialnych*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2016, t. XIX.
- Korobowicz A., *Sąd okręgowy w Piotrkowie 1876-1915*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, t. 19.
- Kramsztyk F., *Wykład popularny prawa cywilnego i handlowego obowiązującego w Królestwie Polskim*, Warszawa-Lwów 1917.
- Malec D., *Wpływy Code civil oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część II)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2005, t. LVII, z. 2.
- Namitkiewicz J., *Zasady prawa handlowego obowiązującego w Polsce*, Warszawa 1928.
- Nowakowski K., *Prace przygotowawcze do prawa o rejestrze firmowym*, cz. 1, Warszawa 1887.
- Rosenblatt J., *Powszechny kodeks handlowy wraz z ustawą wprowadczą, ustawą o stręczycielach i ustawą o organizacji giełd*, Cieszyn 1877.
- Szczygielski A.D., *Pełnomocnictwo handlowe* [w:] *Encyklopedia Podręczna Prawa Prywatnego*, t. 3, Warszawa 1937.
- Szymanowski J., *Wykład kodexu handlowego. Dzieło pośmiertne*, Warszawa 1866.
- Wykład prawa handlowego A. Boistela*, przełożony przez Stefana Godlewskiego, t. 1, Warszawa 1877 i t. 2, Warszawa 1878.
- Wykład prawa handlowego J. A. Rogrona*, przełożony przez Jana Szymanowskiego, Warszawa 1848.
- Zborowski T., *Niemiecki kodeks handlowy z d. 10. maja 1897 r. z uwzględnieniem ustaw uzupełniających*, Poznań 1912.
- „Gazeta Sądowa Warszawska” 1917, R. XLVI, nr 8.